

Narodne predaje o divovima u Lici: Na Bilaju nađen veliki Nemerov gnjat

Prvi zapisivači narodnih predaja o divovima u Lici bili su domaći ljudi, podrijetlom iz Like. U prethodna dva napisa naslovljena "Narodne predaje o divovima u Lici" predstavio sam dva lička zapisivača takvih predanja, Moju Medića i Aleksandra Budisavljevića. Mojo Medić potekao je i odrastao podno jedne od najviših ličkih planina, Ličke Plješivice, a Aleksandar Budisavljević djetinjstvo je proveo u ličkim naseljima Vrebac i Plaški. I naredni prenositelj izvornih pučkih ličkih predaja o divovima Nemrima, Mile Magdić, potječe iz kraja koji graniči s Likom, tom središnjom hrvatskom pokrajinom.

Pogled sa zapada na brijeg Gradina s vršnom kamenitom hridi na kojoj se nekoć uzdizala srednjovjekovna utvrda Bilaj (Izvor: Bilaj u srcu (bilaj.eu))

Povjesničar Mile Magdić (1847-1931.) rođen je u Ogulinu. Bio je profesor povijesti u gimnazijama u Zagrebu i Senju, a potom gimnazijski ravnatelj u Gospiću, Osijeku, Srijemskoj Mitrovici i Varaždinu. Istraživao je povijest i baštinu grada Senja, Hrvatskog primorja te Like i Krbave. Osim brojnih povijesnih napisa i rasprava u novinama i časopisima, objavio je i povijest gradova Senja i Ogulina: "Topografija i povijest grada Senja" 1877. i "Topografija i povijest Ogulina" 1926. godine. Bilješku o divovima Nemrima ostavio nam je u glasilu "Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena", knjiga 14 iz 1909. godine, u okviru napisa "Narodne priče o gradinama".

Predstavljajući predaje o srednjovjekovnim gradovima tadašnje Ličko-krbavske županije, na prvom mjestu istaknuo je predanje vezano uz grad Bilaj iznad istoimenog sela smještenog oko 6 kilometara jugoistočno od Gospića. Prije nego li je Lika 1527. godine potpala pod vlast Turaka, grad i podgrađe nosili su ime Belaj (po nekim izvorima i Bjelaj). Povjesničar je zabilježio sljedeću predaju:

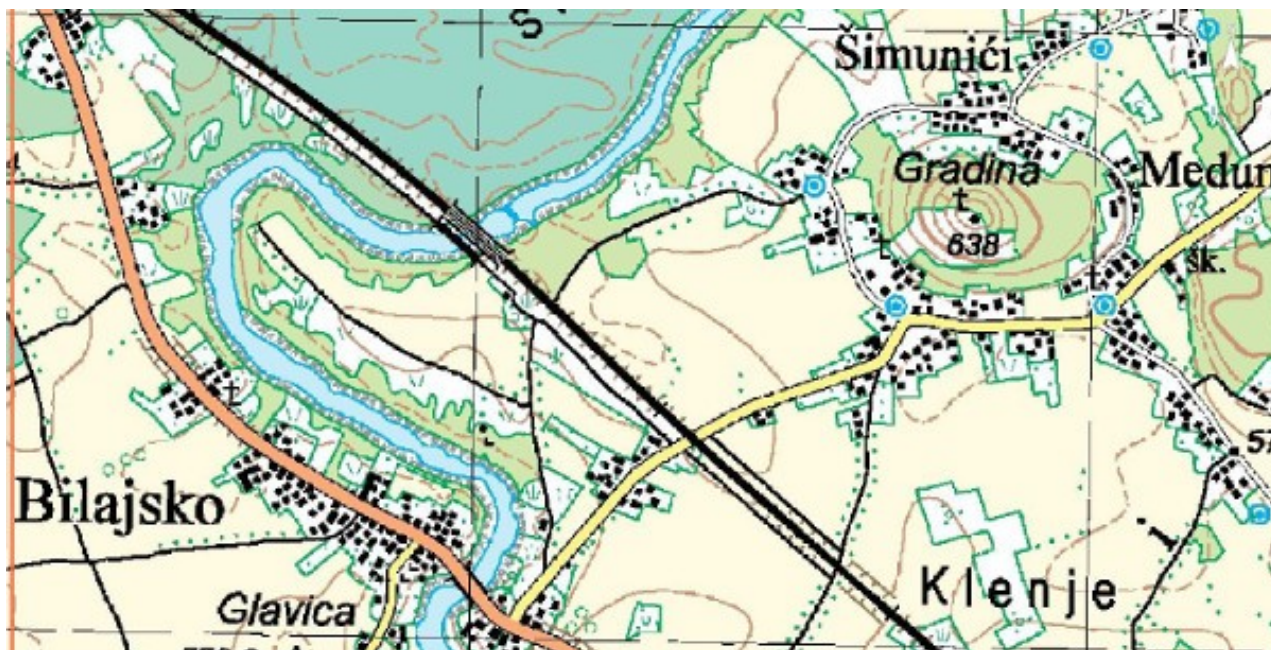
Ruševni ostaci jedne od kula srednjovjekovnog grada Bilaja u Lici na fotografiji Većeslava Henneberga iz 1931. godine (Izvor: Zbirka fotografske dokumentacije Ministarstva kulture i medija (fototeka.min-kulture.hr))

”O gradu Belaju priča narod, da su ga sagradili Nemri, koji su nosili na tovarima pijesak iz mora, samo da budu gradske zidine što čvršće i trajasnije. Nemri su bili ljudi vrlo krupni i jaki, a to se razabira i po tom, što je pred nekoliko godina jedan čovjek našao na gradini čovječji gnat, koji je bio vrlo velik. Na ovom gnatu bili su i okovi, koji se zovu negve, jer su Nemri svakoga opakoga čovjeka sapinali u negve, i to do smrti.

Nemri su dugo živjeli pa su starce sami morali ubijati, jer nijesu htjeli umirati. Tako jednom došao red na nekog starca, koji je imao jakoga sina. Sinu je bilo žao oca pa ga sakrije u jednu veliku bačvu. Kad su Nemri jednom išli u rat u Rusiju, dođe sin k ocu, da se oprostí s nim. Sad mu reče otac, da uzme sa sobom kobilu, a ždrijebe da ostavi kod kuće, jer će tako spasti cijelu vojsku. Otac je naime znao, da će ih Rusi zvesti u neku mračnu zemlu, a ova kobila bila je već navikla izlaziti iz te zemlje, pa će tako sin negov spasti sve, samo neka pusti kobili uzdu. Kad su Nemri došli u Rusiju, zavedu ih Rusi doista u tu mračnu zemlu. Momak izvede sada s pomoću kobile cijelu vojsku iz te zemle, a oni ga stanu pitati, otkuda to zna. On im tada ispriča sve, što mu je stari otac kazao. I od to doba nijesu Nemri više ubijali svojih staraca.

Iza Nemra stanovali su na gradini Grci, a iza Grka Turci. Nihov se kral zvao Bela, pa je po nemu grad dobio ime Belaj."

Predaja o Nemrima iz Belaja koju je zapisao Mile Magdić podsjeća na priču "Zidane Vavilona" ("Zidanje Babilona"), koju je još 1883. godine objavio etnolog Moje Medić u novosadskom časopisu "Javor". U napisu "Narodne predaje o divovima u Lici: Kako je stari Nemer zadobio naklonost cara Varaona?" predstavio sam ulomak iz te priče, koju je pisac sastavio na osnovu narodne predaje o Nemrima koju je čuo kao dijete u ličkom Dobroselu.

Položaj brijega Gradina u Bilaju (Izvor: Geoportal (geoportal.dgu.hr))

I u priči Moje Medića i u zapisu Mile Magdića lički Nemri putuju u "mračnu zemlju" (u priči odlaze po drago kamenje, a u zapisu u rat). Nalazi li se "mračna zemlja" negdje na sjeveru, unutar arktičkog kruga, gdje dio godine traje "polarna noć"? (* 1) Na takv položaj "mračne zemlje", u zapisu Mile Magdića upućuje spomen Rusije u okviru koje (ili uz koju) se ta zemlja nalazi. U oba zapisa, zahvaljujući mudrom savjetu dugovječnog Nemra bivaju od pogibelji u "mračnoj zemlji" spašeni sinovi toga drevnog naroda. Zauzvrat, njegovi starci više nisu ubijani od ruku vlastite djece; prema priči Moje Medića njihovo smaknuće zabranio je vladar (naziva ga Varaon, što ukazuje na vladarski položaj faraona), dok Mile Magdić ne navodi čijom odlukom su starim Nemrima pošteđeni životi.

I u predajnom zapisu Mile Magdića bilajske Nemre slijede "Grci", a njih pak nasljeđuju Turci. Kralj Bela, kojeg ističe predaja, zacijelo je ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. (1206-1270.) iz dinastije Arpadovića. Na kraljevskom prijestolju bio je od 1235. godine do smrti. U narodu je upamćen ponajprije zbog provale i pustošenja Tatara (Mongola), koja se zbila tijekom njegove vladavine, 1241. godine (* 2). Iako se ime kralja Bele IV. duboko usadilo u pamćenje naroda, ponajviše upravo zbog nezapamćenih stradanja koja su pogodila zemlju u kojoj se do tada stoljećima živjelo u miru s tek povremenim manjim ratnim sukobima, nije izgledno da naziv srednjovjekovnog utvrđenog grada Belaja potječe, kao što ukazuje predaja, od toga vladara.

Za pretpostaviti je da je ime grada, koji se u poznatim pisanim izvorima prvi puta spominje 1451. godine, potječe od bjeline vapnenačkih stijena kamenite hridi na čijem vrhu je sagrađena utvrda. Grad sagrađen na istaknutom brdu Gradina (638 m.n.v.) usred Ličkog

polja, upadljivo uočljiv iz šire okolice, svakako se već i promatraču izdaleka doimao "belim" gradom (Hrvati doseljeni nakon protjerivanja Turaka, koji su govorili ikavicom, prozvali su ga "bilim"). Danas se na stjenovitom vrhu Gradine, nedaleko desne obale rijeke Like, nalaze neznatni ostaci srednjovjekovnog utvrđenja.

Ruševine Bilaja na brijegu Gradina, s rijekom Likom u prvom planu, na fotografiji Većeslava Henneberga iz 1931. godine (Izvor: Zbirka fotografske dokumentacije Ministarstva kulture i medija (fototeka.min-kulture.hr))

Spomen Bele IV. u predaji kao kralja "Grka" ponovno upućuje na to da je narod Like pod njima upamtio predtursko stanovništvo, Hrvate. Kao i u slučaju predaje o Nemrima koju je pribilježio Aleksandar Budisavljević u Bilaju razmjerno bliskom Mušaluku, a koju sam predstavio u napisu "Narodne predaje o divovima u Lici: Nemri - drevni lički prastanovnici", nema spomena na još neki narod koji bi tu obitavao nakon Nem(e)ra, a prije "Grka". Opet ispada, ako se oslanjamo na narodnu predaju, da su "Grci" - Hrvati tu živjeli odavno, svakako puno ranije od "stoljeća sedmog". Predaje iz Mušaluka i Bilaja koje navode na takav zaključak, a koje su zapisali Aleksandar Budisavljević i Mile Magdić, potječu od hrvatskog stanovništva koje je u ta naselja doseljeno nakon oslobađanja Like od Turaka 1689. godine.

Predajni zapis Mile Magdića vrijedan je i stoga jer osim dugovječnosti, ističe i druge važne osobine kojima su se isticali Nemri, njihovu veličinu i snagu: *"Nemri su bili ljudi vrlo krupni i jaki, ..."*. Osobit je i zato jer pisac predaji pridaje izvještaj o pronalasku ogromne kosti potkoljenice, kojim krijepi tvrdnju narodnih predavača o divovskom rastu Nem(e)ra: *"... pred nekoliko godina jedan čovjek našao na gradini čovječji gnjat, koji je bio vrlo velik"*.

Pećina Svetog Stjepana Prvomučenika u Bilaju narodno je svetište toga kraja, a u prošlosti je služila i za zbjeg okolnog stanovništva u slučajevima opasnosti (Izvor: Bilaj u srcu (bilaj.eu))

Prema tome izvještaju, veliki gnjat nađen je negdje početkom 20. stoljeća na brdu Gradina, na čijem vrhu je stajao tvrdi grad Belaj. Mile Magdić spominje da je uz kost pronađen i okov, no kako nema drugih podataka o nalasku nije pouzdano da su gnjat i negve uistinu povezani. Šteta što izvjestitelj nije prenio više detalja o tome pronalasku, pa ne možemo biti sigurni radi li se uopće o kosti diva ili ona potječe od natprosječno visokog čovjeka. Nisam pronašao podatak da su na brdu Gradina, s ostacima utvrde, vršena ikakva arheološka istraživanja. U okolici su poznati brojni tumuli s nalazima (fibule, narukvice) iz brončanoga i starijega željeznog doba.

21. siječnja 2022.

Goran Majetić, slobodni istraživač, portal za slobodna povijesna i zemljopisna istraživanja
Budni div (<https://budnidiv.net/>)

(* 1) *Polarna noć prirodna je pojava koja se na sjevernog polutci Zemlje javlja sjeverno od polarnice. Tijekom polarne noći Sunce ne izlazi iznad obzora, odnosno noć traje 24 sata na dan. Vrijeme tijekom kojeg Sunce ne izlazi ovisi o zemljopisnoj širini kraja (njegovoj udaljenosti od polutnika ili ekvatora), a kreće od 20 dana uz polarnicu do 186 dana na sjevernom polu. Polarna noć obilježje je, dakako, i predjela južno od antartičkog kruga.*

(* 2) *Tijekom tatarskog upada i haranja po Ugarskoj i Hrvatskoj kralj Bela IV. ponio se kukavički, bježeći i skrivajući se pred neprijateljem, a na njegov vapaj za pomoć nitko od europskih vladara nije se odazvao. Po odlasku Tatara poticao je i podupirao obnovu kraljevstva, u kojem je kao posljedica ratnih stradanja zavladao glad, a proširila se i kuga. Zalagao se za jačanje obrambene moći kraljevstva, kroz njegov upravni preustroj, dodjelu povlastica gradovima i njihovo utvrđivanje.*